

Tomasz Przybyciński✉

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

**Współczesny rozwój gospodarczy ChRL
i bezpieczeństwo łańcuchów dostaw
w kontekście relacji chińsko-amerykańskich**

**The PRC's contemporary economic development
and security of supply chains in the context
of Sino-American relations**

Synopsis. Od końca lat 70. XX wieku zaczął się szybki rozwój gospodarczy ChRL. Przez wiele lat był on możliwy dzięki bezpieczeństwu łańcuchów dostaw oraz współpracy z państwami Zachodu na czele z USA. Tymczasem nasilenie globalnej rywalizacji między supermocarstwami w ostatnich latach skutkowało odcinaniem od technologii, rynków zbytu i surowców, do czego przyczyniła się również pandemia COVID-19. Celem opracowania było ustalenie, dlaczego perspektywy rozwojowe ChRL znacząco pogorszyły się oraz jaką rolę w tym zakresie odegrała polityka gospodarcza, która determinowała sposób kształtowania łańcuchów dostaw. W opracowaniu zastosowano analizę kontekstową. Z analiz wynika, że pandemia COVID-19 oraz wojna w Ukrainie spotęgowały zakłócenia w łańcuchach wartości. Wiele przedsiębiorstw zaczęło poszukiwać bezpiecznych i trwałych dostawców oraz nowych lokalizacji dla swoich fabryk. Średnioroczne tempo wzrostu ekonomicznego Państwa Środka wyraźnie się zmniejszyło.

Słowa kluczowe: ChRL, współczesny rozwój gospodarczy, bezpieczeństwo łańcuchów dostaw, relacje chińsko-amerykańskie

Abstract. Since the late 1970s, the People's Republic of China's (PRC) rapid economic development began. For many years, it was possible thanks to the security of supply chains and cooperation with Western countries, with the USA at the forefront. Meanwhile, the intensification of global competition between superpowers resulted in being cut off from technology, markets, and raw materials, which was also caused by the COVID-19 pandemic. The aim of the study was to determine why the development prospects of the PRC significantly deteriorated and what role economic policy played in this respect, which determined the way supply chains were shaped. The study uses contextual analysis. Analyses show that

✉ Tomasz Przybyciński – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie; Instytut Rozwoju Gospodarczego; e-mail: tprzyb@sgh.waw.pl; <https://orcid.org/0000-0001-8030-0158>

the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine have intensified disruptions in value chains. Many enterprises started looking for safe and reliable suppliers and new factory locations. The average annual economic growth rate of the Middle Kingdom has decreased significantly.

Keywords: the PRC, contemporary economic development, security of supply chains, Sino-American relations

Kody JEL: R11, R41, R49, R58

Wstęp

Po drugiej wojnie światowej przez kilka dekad dokonywał się proces globalizacji, a lokowanie różnych działalności za granicą było determinowane głównie dążeniem do obniżki kosztów. Następował podział łańcuchów produkcyjnych na części. Wiele korporacji, mających swoje siedziby w krajach wysoko rozwiniętych na czele z USA, przenosiło działalność wytwórczą do krajów Azji Wschodniej, gdzie wykwalifikowana praca ludzka była niezwykle tania. Dzięki temu zwiększały one swoje zyski. Jednocześnie stopniowo poprawiała się jakość tamtejszych wyrobów i polepszały się warunki życia zwykłych ludzi.

Pod koniec lat 70. XX wieku do władzy w Chińskiej Republice Ludowej (ChRL) doszedł Deng Xiaoping i jego zwolennicy. Byli oni przekonani, że bez reform rynkowych i otwarcia na świat Państwo Środka znajdzie się w ślepej uliczce zacofania ekonomicznego. Dlatego ludzie ci zdecydowali się na głębokie zmiany instytucjonalne. Początkowo miały one eksperymentalny charakter. Później jednak ich zasięg systematycznie rozszerzano. Stopniowo w ChRL zastępowano zatem instytucje gospodarki centralnie planowanej takimi rozwiązaniami opartymi na konkurencji rynkowej, które sprawdziły się w praktyce. Zmiany te przyniosły znaczną i trwałą poprawę koniunktury. Rozpoczął się dynamiczny i długotrwały rozwój ekonomiczny Państwa Środka. Był on wspierany przez USA, które ułatwiały chińskim towarom dostęp do rynków zbytu.

Otwieranie ChRL na świat wiązało się z rezygnacją z autarkii oraz tworzeniem nowych łańcuchów wartości i dostaw w gospodarce. Współczesny wzrost ekonomiczny Państwa Środka był przede wszystkim skutkiem reform rynkowych i rosnącej aktywności sektora niepaństwowego. Oprócz dekoloktywizacji rolnictwa szczególną rolę odegrała tutaj oddolna przedsiębiorczość oraz proeksportowa reorientacja gospodarki. Przyczynił się do niej m.in. sukces specjalnych stref ekonomicznych, które skutecznie przyciągnęły bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Tworzono *joint ventures*, korzystające ze szczególnych preferencji regulacyjnych i rozwijające coraz bardziej zaawansowaną produkcję eksportową. W ten sposób chińscy partnerzy w długim okresie potrafili umiejętnie zdobywać dostęp do nowoczesnych technologii, których w kraju bardzo brakowało.

Cel i metodyka badań

Od końca lat 70. XX wieku ChRL doświadczyła dynamicznego wzrostu. Wiele krajowych firm stosowało strategię szybkiej ekspansji. Wzmacniały one swoją pozycję na rynku wewnętrznym i podejmowały ekspansję zagraniczną. Początkowo ich przedsiębior-

czegoś miała charakter naśladowczy. Później przechodziły jednak do tworzenia oryginalnych innowacji. Dlatego zagraniczne korporacje transnarodowe napotkały w końcu ostrą konkurencję ze strony narodowych czempionów nie tylko na rynku Państwa Środka, ale również na innych rynkach. W ostatnich latach bezpieczeństwo łańcuchów dostaw zostało podważone. Pojawiły się silne tendencje deglobalizacyjne, Celem opracowania było ustalenie, dlaczego perspektywy rozwojowe ChRL znacząco pogorszyły się oraz jaką rolę odegrała polityka gospodarcza, która determinowała sposób kształtowania łańcuchów dostaw.

W artykule postawiono następującą hipotezę badawczą: dynamiczny wzrost potęgi ekonomicznej Państwa Środka był możliwy w szczególności dzięki polityce proeksportowej, bezpieczeństwu łańcuchów dostaw oraz współpracy z państwami Zachodu na czele z USA. Tymczasem nasilenie globalnej rywalizacji między supermocarstwami skutkowało w ostatnich latach odcinaniem od technologii, rynków zbytu i surowców, do czego przyczyniła się również pandemia COVID-19. Dlatego bezpieczeństwo łańcuchów dostaw zostało podważone, a perspektywy rozwojowe ChRL znacząco się pogorszyły.

Metodą badawczą, którą zastosowano w artykule, jest analiza kontekstowa. Polega ona na eksponowaniu instytucjonalnych reguł gry w życiu gospodarczym i politycznym, determinujących przebieg i wyniki procesów ekonomicznych. Z powodzeniem stosował ją już A. Smith. Jego podejście metodologiczne do polityki gospodarczej nie opierało się bowiem na czysto teoretycznych konstrukcjach, ale uwzględniało rolę otoczenia historycznego oraz instytucjonalnego, które uważnie obserwował [Landreth i Colander 2005].

Na podstawie znajomości faktów historycznych i specjalistycznej literatury przedmiotu analiza kontekstowa umożliwia konfrontację oraz weryfikację różnych koncepcji ekonomicznych. W szczególności sprzyja zrozumieniu polityki gospodarczej, trajektorii rozwojowych poszczególnych krajów, a także sposobów kształtowania łańcuchów wartości i dostaw. W przypadku Państwa Środka ma to olbrzymie znaczenie [Landreth i Colander 2005, Przybyciński 2019].

Rozwój gospodarczy ChRL i łańcuchy dostaw w okresie współpracy chińsko-amerykańskiej

Dynamiczny rozwój gospodarczy ChRL zaczął się dopiero pod koniec lat 70. XX wieku. Wcześniej państwo to nie miało znaczących sukcesów ekonomicznych, chociaż w pierwszych latach jego istnienia podjęto próbę autarkicznego przewyciężenia zacofania gospodarczego. Była ona inspirowana zaleceniami ekonomii marksistowskiej. Dlatego wprowadzono instytucje gospodarki centralnie planowanej i usiłowano dokonać forsownego uprzemysłowienia kraju, zwanego wielkim skokiem naprzód. Jednakże wspomniane działania zakończyły się spektakularnym załamaniem ekonomicznym oraz klęską głodu. W elicie politycznej Państwa Środka doszło wówczas do głębokich podziałów. Część polityków opowiedziała się za pragmatycznym stymulowaniem wzrostu gospodarczego przy wykorzystaniu bodźców materialnych. Inni obstawali przy znacznie bardziej ideologicznym podejściu do kwestii organizacji życia ekonomicznego. Dopiero po śmierci Mao Zedonga, która nastąpiła w 1976 roku,

możliwe stały się głębsze reformy rynkowe i otwarcie ChRL na świat. Aresztowano bowiem grupę lewackich polityków, zwanych bandą czworga, a pod koniec lat 70. XX wieku do władzy w Państwie Środka doszedł Deng Xiaoping oraz jego zwolennicy [Marks 1975, Marks i Engels 1983, Polit 2004].

Deng Xiaoping był bardzo pragmatycznym politykiem. Wyciągnął on wnioski z niepowodzenia wielkiego skoku naprzód. Opowiedział się z jednej strony za szybkim rozwojem sił wytwórczych, a z drugiej strony za utrzymaniem władzy w kraju przez Komunistyczną Partię Chin (KPCh). Wykorzystał również dobre relacje z USA, które zostały nawiązane jeszcze w 1972 roku w trakcie szczytu Mao – Nixon. Osiągnięto wtedy porozumienie polityczne. Było ono skierowane przeciwko Związkowi Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Tymczasem chińsko-amerykańskie stosunki gospodarcze nie mogły się jeszcze rozwinąć z powodu głębokich różnic instytucjonalnych reguł gry ekonomicznej.

Nowa polityka gospodarcza, zapoczątkowana pod koniec lat 70. XX wieku, polegała przede wszystkim na stopniowych i głębokich zmianach instytucjonalnych w Państwie Środka. Była ona wspierana przez USA, które stopniowo otwierały swój rynek na import chińskich towarów. Miała sprawić, że ChRL przewyciężyłaby zacofanie ekonomiczne i stałaby się krajem nowoczesnym. Jednocześnie poziom życia ludności w Państwie Środka podniósłby się znacząco. Chodziło przede wszystkim o reformy rynkowe i otwieranie gospodarki ChRL na świat, co silnie stymulowało wzrost rodzimej produkcji, zwłaszcza rolnej i przemysłowej, skierowanej na eksport.

Zmiany polegały na eksperymentach ekonomicznych w wybranych obszarach. W przypadku sukcesów gospodarczych władze partyjne i państwowe upowszechniały sprawdzone rozwiązania instytucjonalne. Dbały one o stabilność makroekonomiczną i wspierały sektor eksportowy. Rozbudowie zdolności wytwórczych towarzyszyła zatem proeksportowa reorientacja zdolności wytwórczych. Zwiększał się również import, w tym przede wszystkim zaopatrzeniowy oraz inwestycyjny na potrzeby produkcji eksportowej [Stiglitz 2004, Deng 2007, Rodrik 2011].

W tym kontekście trzeba widzieć problem łańcuchów dostaw, czyli przedsiębiorstw połączonych wzajemnymi relacjami, a także przepływami dóbr i informacji. W warunkach globalizacji i związanej z nią ekspansji handlu światowego wywierały one olbrzymi wpływ na życie gospodarcze. Łańcuchy dostaw oraz ich szeroko pojmowane otoczenie wzajemnie na siebie oddziaływały. W szczególności firmy tworzyły takie powiązania, dzięki którym mogły lepiej dostosować się do nowych uwarunkowań i osiągać wyższe zyski [Brunet i Guichard 2011, Laskowska-Rutkowska 2015].

Państwo Środka stopniowo włączało się w międzynarodowy podział pracy i czerpało stąd wielkie korzyści. Powstawały nowe łańcuchy wartości i łańcuchy dostaw. Ich znaczenie systematycznie rosło. Tempo wzrostu było bardzo wysokie [Brunet i Guichard 2011, Teneta-Skwiercz 2011, Meyer 2013].

Dla rolnictwa zasadnicze znaczenie miała dekollektywizacja. Pod koniec lat 70. XX wieku chińskie władze partyjne i państwowe znalazły się pod oddolną presją społeczną z powodu niedostatku żywności. Dlatego zezwoliły one na zastępowanie komun ludowych systemem odpowiedzialności kontraktowej, co postulowali bardzo

biedni chłopci. Po wywiązaniu się z dostaw na rzecz państwa władze pozwoliły rolnikom sprzedawać żywność na wolnym rynku. W ten sposób uruchomiony został proces wzrostu produkcji i przekształceń własnościowych w rolnictwie. W ciągu kilku lat zrezygnowano z instytucji narzuconych chłopom przemocą oraz powrócono do rozwiązań instytucjonalnych zgodnych z chińską tradycją. Ponadto władze zezwoliły na rozwój spółdzielczego przemysłu rolno-spożywczego, a później także małych i średnich firm prywatnych. W ciągu kilku dekad doprowadziło to do wzmocnienia i zasadniczej modernizacji chińskiego rolnictwa, które stało się siłą napędową przemian rynkowych oraz wzrostu gospodarczego [Góralczyk 2018].

W przypadku prowincji nadbrzeżnych bardzo ważną okazała się zgoda na utworzenie czterech specjalnych stref ekonomicznych, o którą zabiegali miejscowi działacze partyjni. Stworzono tam bardzo korzystne warunki dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych w przemyśle, które były ukierunkowane na eksport. W ten sposób przyciągnięto kapitały chińskiej diaspory. Powstały *joint ventures*, łączące środki krajowe z zagranicznymi oraz relatywnie nowoczesne technologie z taną miejscową pracą ludzką. Ich sukces skłonił władze do dalszego pogłębienia współpracy gospodarczej z zagranicą i wypracowania specyficznego modelu otwierania się na świat. Obejmował on specjalne strefy ekonomiczne, otwarte nadbrzeżne miasta, otwarte nadbrzeżne obszary ekonomiczne oraz interior [Chołaj 2016].

Zmiany dotyczyły również przedsiębiorstw państwowych, które stopniowo poddawano restrukturyzacji. Najpierw wprowadzono tam system odpowiedzialności kontraktowej, a później akcjonariat i ład korporacyjny. Umożliwiło to bankructwa nierentownych i zadłużonych firm. Część przedsiębiorstw państwowych, mająca mniejsze znaczenie gospodarcze, została sprywatyzowana [Meyer 2013, Jarema 2014].

Chińska Republika Ludowa umiejętnie sterowała napływem inwestycji zagranicznych. Władze partyjne i państwowe wyrażały zgodę na napływ obcych kapitałów dopiero po spełnieniu określonych warunków. Dlatego chińskie firmy pozyskiwały i zdobywały obce technologie oraz cenne *know-how*, czyli różne nieopatentowane informacje praktyczne, dzięki którym systematycznie poprawiały swoją konkurencyjność. Najpierw imitowały cudze osiągnięcia. Później ulepszały cudze pomysły, tworząc rzeczy tańsze i lepsze. Państwo Środka nie uzależniało się zatem od kapitału zagranicznego, ale wykorzystywało jego zaangażowanie. Rozwijało początkowo głównie przedsiębiorczość o charakterze naśladowczym, a następnie stymulowało oryginalną innowacyjność. Celowo utrudniało inwestycje portfelowe, ponieważ mogły one skutkować dużymi wahaniami kursów walutowych i destabilizować krajowe życie gospodarcze. Jednakże kreowało rodzimych liderów technologicznych oraz narodowych czempionów [Polak 2009, Meyer 2013, Skopiec 2013].

Wielkie przedsiębiorstwa z krajów wysoko rozwiniętych prznosiły część swojej aktywności do odległych, ale bardzo atrakcyjnych lokalizacji, w tym m.in. do własnych filii albo do dostawców zewnętrznych. Zależało im m.in. na dostępie do chińskiego rynku oraz wytwarzaniu dużych ilości towarów. Z tego punktu widzenia Państwo Środka wyróżniało się ze względu na pracowitość zwykłych ludzi oraz niskie standardy socjalne i środowiskowe [Sowa 2006, Otte 2009, Polak 2009, Brunet i Guichard 2011, Radło 2022].

Korporacje amerykańskie także chciały inwestować i pomnażać zyski w ChRL. Koncentrowały one swoją działalność w USA na kluczowych kompetencjach, z kolei mniej istotne działalności, zwłaszcza produkcyjne, przenosiły za granicę. W ten sposób obniżały koszty swoich wyrobów oraz zdobywały nowe rynki zbytu. W zintegrowanym i bezpiecznym świecie taka strategia kształtowania łańcuchów wartości i dostaw wydawała się bardzo rozsądna [Brunet i Guichard 2011, Tundys i in. 2018, Radło 2022].

Tempo wzrostu gospodarczego Państwa Środka kształtowało się przez wiele lat na poziomie 10% rocznie. Było ono około trzykrotnie wyższe niż osiągnięcia krajów Zachodu. Chińska Republika Ludowa stopniowo zwiększała swoją siłę ekonomiczną. Poprawiały się warunki życia ludności. Jednocześnie Państwo Środka zachowywało skromność na arenie międzynarodowej. Nie forsowało swoich interesów ani nie kwestionowało globalnego przywództwa Stanów Zjednoczonych [Góralczyk 2017, Madej 2018].

Amerykanie dosyć długo byli przekonani, że trzymają klucze do sukcesu gospodarczego ChRL i mogą łatwo kontrolować jej trajektorię rozwojową. Po drugiej wojnie światowej występowali jako architekt oraz strażnik globalnego systemu wymiany towarów i usług, opartego na rynku i konkurencji. W 1972 roku udało im się doprowadzić do nieformalnego sojuszu z Państwem Środka wymierzonego przeciwko ZSRR. Od tego momentu relacje pomiędzy USA a ChRL rozwijały się dobrze albo bardzo dobrze. Były one stabilne i trwałe. Stany Zjednoczone zapewniały coraz szerszy dostęp do swojego rynku wewnętrznego towarom wytworzonym w Państwie Środka, konsekwentnie wspierając jego rozwój [Bartosiak 2016, Góralczyk 2018].

Od 1972 roku USA postrzegały ChRL jako regionalne mocarstwo wschodnioazjatyckie i jednocześnie swojego sojusznika. Tymczasem Państwo Środka zdawało się akceptować globalne przywództwo Stanów Zjednoczonych. Reformy rynkowe i otwarcie na świat sprzyjały wprowadzeniu włączających instytucji ekonomicznych i politycznych w ChRL. W rezultacie Amerykanie zakładali, że Państwo Środka umiejętnie włączy się w międzynarodowy podział pracy, stając się koncyliacyjnym uczestnikiem ładu globalnego [Fukuyama 1996, Brzeziński 1998, Acemoglu i Robinson 2014].

Ze swej strony ChRL skupiała się na pogłębianiu relacji ekonomicznych z USA. Dzięki udanym negocjacjom z USA Państwo Środka przystąpiło w 2001 roku do Światowej Organizacji Handlu (World Trade Organization – WTO). Dla ChRL oznaczało to eliminację poważnych barier utrudniających handel międzynarodowy. W efekcie znacznie zwiększył się eksport towarów wytwarzanych w Państwie Środka na rynki krajów wysoko rozwiniętych [Bartosiak 2016, Góralczyk 2018].

Struktura dostaw chińskich przedsiębiorstw z krajowej zmieniła się w międzynarodową, a następnie w globalną. Coraz częściej walkę o klientów prowadziły bowiem nie pojedyncze firmy, ale była ona toczona w ramach zintegrowanych łańcuchów wartości. Tymczasem ChRL postrzegano jako bardzo atrakcyjne miejsce zakupów zaopatrzeniowych. Właśnie na niskich kosztach i cenach opierały się strategie zakupowe globalnych sieci detalicznych. Państwo Środka stało się bowiem bardzo korzystną lokalizacją dla przedsiębiorstw produkcyjnych poszukujących względnie trwałej przewagi konkurencyjnej. Jej podstawą była niewątpliwie bardzo pracowita i słabo opłacana praca ludzka. Nie bez powodu pojawiały się oskarżenia o dumping ekonomiczny i socjalny oraz zaniedbywanie kwestii ochrony środowiska naturalnego [Porter 2001, Ocicka 2007, Teneta-Skwiercz 2011, Meyer 2013].

Rozwój gospodarczy ChRL i łańcuchy dostaw w okresie rywalizacji chińsko-amerykańskiej

Przełomem w relacjach chińsko-amerykańskich okazał się dopiero globalny kryzys finansowy i gospodarczy, który wystąpił pod koniec pierwszej dekady XXI wieku. Dotknął on przede wszystkim wysoko rozwinięte kraje Zachodu, w tym zwłaszcza USA. Ujawnił ich ekonomiczne słabości mające głębokie korzenie instytucjonalne. Zbiegło się to w czasie z niezbyt udanymi interwencjami USA w Iraku oraz Afganistanie [Stiglitz 2006, 2010, Bartosiak 2016, Stiglitz 2017].

Tymczasem ChRL w dalszym ciągu znajdowała się na ścieżce dynamicznego wzrostu gospodarczego. Dlatego pojawiły się tam nastroje triumfalistyczne. W szczególności wzywano do porzucenia ostrożnej polityki ukrywania własnych możliwości oraz cierpliwego zwiększania siły, którą zalecał Deng Xiaoping przed swoją śmiercią. Przywódcy Państwa Środka zaczęli zatem kwestionować globalne przywództwo USA. Chodziło tutaj nie tylko o jego wymiar ekonomiczny, ale również militarny i polityczny. Wydawało się, że przyszłość świata może znaleźć się wkrótce w chińskich rękach [Liu 2015, Bartosiak 2016, Góralczyk 2017, Xi 2018].

Niekorzystny rozwój wydarzeń gospodarczych i politycznych na świecie skłonił Amerykanów do głębokiej refleksji. Przeanalizowali oni długookresowe konsekwencje swoich działań. Zdali sobie wtedy sprawę, że globalny układ sił ekonomicznych znacząco zmienił się na ich niekorzyść. W perspektywie kilku dekad Państwo Środka mogło pozbawić Stany Zjednoczone prymatu w gospodarce światowej i przejąć kontrolę nad globalnym ładem instytucjonalnym. Chińczycy odnosili bowiem olbrzymie korzyści z uczestnictwa w międzynarodowym podziale pracy, w tym zwłaszcza z wymiany handlowej. Ich PKB w cenach bieżących zwiększał się znacznie szybciej niż PKB USA. Ponadto budowali oni alternatywny system finansowy, w którym kluczową rolę odgrywały ich podmioty, a nie kapitał amerykański [Pillsbury 2015, Bartosiak 2016, Madej 2018].

Wraz ze wzrostem potęgi ekonomicznej Państwa Środka rosły jego wpływy polityczne w Azji, skąd USA były stopniowo i systematycznie wypychane. W mniejszym stopniu to samo odnosiło się do Afryki oraz Ameryki Południowej. Chińczycy importowali surowce strategiczne. Dokonywali inwestycji infrastrukturalnych (kolejowych, drogowych i portowych) oraz przemysłowych. Tworzyli system finansowy o zasięgu światowym. Mieli również duże nadzieje na ekspansję w Europie Zachodniej. Zarówno Francja, jak i Niemcy blisko współpracowały z ChRL. W warunkach globalizacji ekonomicznej czas zdawał się pracować dla Państwa Środka. Chińska Republika Ludowa w ciągu kilku dekad stała się wielkim inwestorem, a nawet wierzycielem wielu krajów Zachodu na czele z USA. Bardzo szybki rozwój gospodarczy Państwa Środka skłaniał mniej dynamicznych i słabszych partnerów do akceptacji chińskich interesów i żądań. Działo się tak niejako siłą faktów dokonanych. Właśnie dlatego słabła pozycja USD jako waluty w rozliczeniach międzynarodowych, a rosła rola renminbi [Skopiec 2013, Bartosiak 2016, Madej 2018, Wojczal 2021].

Jednakże pokojowa próba całkowitego wypchnięcia Stanów Zjednoczonych z zachodniego Pacyfiku, podjęta przez ChRL na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI wieku, zakończyła się niepowodzeniem. Wcześniej wydawało się, że osłabieni Amerykanie nie będą przeciwdziałać dalszej ekspansji Państwa Środka. Tymczasem oni nie dopuścili do

utraty „bariery” na Pacyfiku oraz odnowili relacje ze swoimi najważniejszymi sojusznikami w Azji. Doszli również do wniosku, iż dotychczasowa formuła globalizacji nie przynosi im odpowiednich korzyści i należy ją zmodyfikować, wspierając jedynie lojalnych sojuszników [Bartosiak 2016, Wojczal 2021].

W tym kontekście warto postrzegać Inicjatywę Pasa i Szlaku (Belt and Road Initiative – BRI), zwaną również Nowym Jedwabnym Szlakiem. Została ona ogłoszona w 2013 roku, a następnie była stopniowo doprecyzowywana. Chodziło w niej o stworzenie morskich i lądowych korytarzy transportowych pomiędzy ChRL a jej najważniejszymi partnerami handlowymi, zwłaszcza europejskimi. Wymagało to modernizacji lub budowy dróg, lotnisk, autostrad, linii kolejowych, portów rzecznych i morskich, infrastruktury telekomunikacyjnej oraz sieci przesyłowych dla surowców. W ten sposób podtrzymywano żywotność gospodarczą Państwa Środka oraz tworzone grupę jego sojuszników. Jednocześnie rzucano wyzwanie dotychczasowemu porządkowi światowemu. ChRL usiłowała bowiem rozwijać szybki transport towarowy na skalę masową na kontynencie euroazjatyckim, a przy tym unikała konfrontacji na warunkach amerykańskich z potęgą morską USA na Pacyfiku. Konsekwentnie dążyła do zmiany międzynarodowego podziału pracy i jej owoców. Promowała własne łańcuchy wartości i dostaw, a także podważała dotychczasowe *status quo*. Całe przedsięwzięcie było niezwykle kosztowne i obciążone olbrzymim ryzykiem. Amerykanie starali się je utrudnić, generując napięcia oraz blokując newralgiczne odcinki [Bartosiak 2016, Radło 2020, Wojczal 2021].

W ostateczności Państwo Środka mogło użyć jeszcze siły militarnej, którą stopniowo wzmacniano. Jednakże chińska sztuka wojenna kładła zazwyczaj nacisk na niewdawanie się w wojnę, jeśli brakowało wystarczającej przewagi do pokonania przeciwnika. Chińska Republika Ludowa usiłowała zatem przekonać USA, że ewentualna interwencja amerykańska w Azji Wschodniej wiązałaby się z ogromnymi kosztami i zakończyłaby się po prostu niepowodzeniem. Można powiedzieć, że Państwo Środka otwarcie rywalizowało ze Stanami Zjednoczonymi, ale unikało konfrontacji, ponieważ nie było jeszcze gotowe do starcia militarnego. Dlatego zdecydowanie preferowało oddziaływanie ekonomiczne. Wolało korzystać z globalizacji oraz zmusić mniejszych rywali regionalnych do uległości, co było znacznie bezpieczniejszym rozwiązaniem niż poszukiwanie starcia kinetycznego [Bartosiak 2016, Góralczyk 2017].

Teoretycznie USA kontrolowały jeszcze rozwój ekonomiczny Państwa Środka, ponieważ flota amerykańska mogła z łatwością zablokować kluczowe punkty na morskich szlakach handlowych. Dotyczyło to m.in. cieśniny Malakka, przez którą odbywała się znaczna część wymiany handlowej ChRL. Ewentualna blokada odcięłaby m.in. łańcuchy dostaw oraz uniemożliwiłaby normalne funkcjonowanie gospodarki Państwa Środka. Dopóki stosunki chińsko-amerykańskie były poprawne, takie niebezpieczeństwo wydawało się znikome, ale w miarę ich pogarszania się, rosły obawy, że ten scenariusz mógłby zostać zrealizowany w praktyce [Bartosiak 2016, Radło 2022].

Tymczasem USA ogłosiły powrót zainteresowania Pacyfikiem i przystąpiły do zmiany dyslokacji swoich sił zbrojnych. Stało się tak po globalnym kryzysie finansowym i gospodarczym. W rezultacie ujawniła się także słabość proekspansyjnej strategii rozwoju ekonomicznego ChRL. Jej powodzenie zależało przecież od Amerykanów, którzy przestali ją wspierać, a zaczęli wyraźnie powstrzymywać. Chodziło im o to, aby utrudnić

ekspansję gospodarczą, polityczną i militarną Państwa Środka, która zależała od dostępu do zachodnich rynków zbytu [Bartosiak 2016, Wojczal 2021].

Amerykanie w dalszym ciągu dążyli do kontroli strategicznych linii komunikacyjnych i handlowych w Azji Wschodniej, a Chińczycy nie mogli zrezygnować z opłacalnego morskiego handlu z zagranicą. Chociaż ChRL była wierzycielem USA, to jednak nie dyktowała im warunków współpracy. Przede wszystkim nie potrafiła szybko zrezygnować z dostępu do rynku amerykańskiego. Nadal miał on kluczowe znaczenie dla gospodarki Państwa Środka i był potrzebny do jej rozwoju. Próby stymulowania popytu wewnętrznego nie doprowadziły do przełomu. Wprawdzie ChRL dokonała olbrzymiego skoku technologicznego i wytwarzała dosyć nowoczesne wyroby, ale potrzebowała nieustannego dostępu do zachodniej myśli technicznej, którą usiłowała imitować, a następnie samodzielnie rozwijać [Meyer 2013, Bartosiak 2016, Wojczal 2021].

W drugiej i na początku trzeciej dekady XXI wieku USA podjęły zdecydowanie kroki zmierzające do ograniczenia zjawiska pozyskiwania amerykańskich technologii przez Państwo Środka. Dotyczyło to nie tylko technologii wojskowej i podwójnego zastosowania, ale również krytycznych technologii dla konkurencyjności ekonomicznej oraz innowacyjności USA. Amerykanie zerwali z polityką tolerowania nielegalnych operacji w zakresie cyberprzestrzeni. Podjęli walkę z cyberkradzieżą. Względy bezpieczeństwa narodowego zaczęli traktować priorytetowo [Bartosiak 2016, Radło 2022].

Potem wywierali presję na sojuszników, aby postępowali podobnie. Doprowadziło to do przenoszenia linii produkcyjnych z ChRL do bardziej atrakcyjnych lokalizacji. Niekiedy eliminowano chińskich dostawców albo utrudniano im dostęp do ważnych rynków zagranicznych. W tych warunkach koszty rozwoju Państwa Środka musiały znacząco wzrosnąć. Ponadto jego przyszłość coraz bardziej zależała od samodzielnej innowacyjności. Chińska Republika Ludowa nie była jeszcze do tego odpowiednio przygotowana [Meyer 2013, Bartosiak 2016, Radło 2022].

W 2015 roku Państwo Środka ogłosiło program Made in China 2025. Jego celem było dokonanie skoku innowacyjnego, dzięki któremu ChRL stałaby się liderem nowoczesnych technologii w wybranych sektorach gospodarki (m.in. sztuczna inteligencja, technologia mobilna piątej generacji, lotnictwo, półprzewodniki, pojazdy elektryczne, biotechnologia). Dzięki funduszom publicznym oraz zaangażowaniu przedsiębiorstw i zwykłych ludzi Państwo Środka mogłoby przynajmniej częściowo uniezależnić się od zachodniej myśli technicznej. Samodzielnie rozwijałoby innowacyjną przedsiębiorczość o charakterze oryginalnym. Docelowo wywalczyłoby zatem lepsze miejsce w międzynarodowym podziale pracy i umocniłoby rodzime łańcuchy wartości. Problem polegał bowiem na tym, że kraje, które usiłowały przewyciężyć zacofanie ekonomiczne, podejmowały produkcję towarów nisko przetworzonych. Tymczasem konkurowanie cenami było dla ChRL coraz trudniejsze ze względu na rosnące płace. Jednocześnie kraje wysoko rozwinięte próbowały zbudować trwałą przewagę konkurencyjną i wytwarzać wyroby bardziej zaawansowane technologicznie. W efekcie Państwo Środka budujące dopiero klasę średnią znajdowało się pod znaczną presją konkurencyjną. Próbowało jej sprostać, zwiększając innowacyjność, wykorzystując komponenty krajowe w produktach wysoko przetworzonych oraz poprawiając swoją pozycję wobec groźnych rywali z zagranicy. Wydaje się, że inspiracją dla ChRL była w tym przypadku strategia rozwoju

niemieckiego przemysłu Industrie 4.0, do której Państwo Środka wyraźnie nawiązywało [Xi 2015, Bogusz 2018, Góralczyk 2018, Radło 2022].

W 2018 roku USA nałożyły cła na część chińskich towarów, które eksportowano na rynek amerykański. Był to wyraźny sygnał świadczący o zaostrzeniu polityki handlowej USA wobec ChRL. Pod koniec drugiej i na początku trzeciej dekady XXI wieku Amerykanie podjęli także zdecydowane działania przeciwko wybranym dostawcom technologii 5G oraz mikroprocesorów, którzy pochodzili z Państwa Środka. W szczególności dotyczyły one firmy Huawei, będącej liderem nowoczesnych technologii oraz ich eksporterem do USA. Tłumaczono to zagrożeniem bezpieczeństwa państwa. Stany Zjednoczone nie tylko chroniły swój rynek przed zagraniczną penetracją, ale blokowały wykorzystywanie amerykańskich komponentów i oprogramowania, co poważnie utrudniało funkcjonowanie chińskich przedsiębiorstw [Przybyciński 2019, Wojczal 2021, Radło 2022].

Poważne zakłócenia w łańcuchach dostaw zostały spotęgowane przez pandemię zakaźnej choroby COVID-19. W wielu krajach władze wprowadziły uciążliwe restrykcje w swobodnym przemieszczaniu się i prowadzeniu działalności gospodarczej. Twierdziły bowiem, że miało to spowolnić rozprzestrzenianie się zakażeń. Jednakże restrykcje często nie przynosiły oczekiwanych rezultatów, generowały natomiast olbrzymie koszty. Tymczasem publiczna służba zdrowia okazała się w dużym stopniu niedofinansowana i niewydolna. Dlatego miała poważne trudności, aby sprostać wszystkim wyzwaniom.

W przypadku ChRL ograniczenia były szczególnie dotkliwe, ponieważ przez długi czas prowadzono politykę „zero COVID”. Jej elementem był tzw. lockdown, który okazał się bardzo kosztowny z ekonomicznego punktu widzenia. Wiele firm odczuwało zatem braki komponentów do produkcji, co wywarło niekorzystny wpływ na działalność wytwórczą [Góralczyk 2022, Radło 2022].

Pandemia zakaźnej choroby COVID-19 przyspieszyła zmiany priorytetów przedsiębiorstw na całym świecie. Dla wielu z nich kluczowe znaczenie miała odtąd pewność dostaw, a więc ich bezpieczeństwo i trwałość. Pod tym kątem modyfikowały one swoje łańcuchy wartości oraz poszukiwały nowych dostawców. Wiarygodność chińskich firm była często kwestionowana. W tym kontekście wskazywano na konieczność gospodarczej autonomii strategicznej oraz szerszej współpracy regionalnej przedsiębiorstw. Firmy dążyły do dywersyfikacji źródeł dostaw, starając się uniezależnić od ryzykownego importu. Zmiana struktury wytwarzania wymagała jednak czasu i poważnych inwestycji w nowych lokalizacjach. Takie działania miały bowiem długookresowy charakter [Góralczyk 2022, Księżopolski 2022, Radło 2022].

Ekspansywne działania ChRL, która otwarcie rywalizowała z USA, stanowiły zachętę dla Rosji. Po upadku ZSRR była ona początkowo bardzo osłabiona, ale później usiłowała przeciwstawić się globalnej polityce amerykańskiej. Rosyjskie siły zbrojne zostały dofinansowane, zreorganizowane i wzmocnione. Interweniowały one militarnie w Gruzji w 2008 roku, a w 2015 roku zaangażowały się w konflikt w Syrii, walcząc o wpływy z USA.

W 2014 roku Rosja wystąpiła przeciwko prozachodniej reorientacji Ukrainy, zajmując zbrojnie część jej terytorium, w tym m.in. dokonując aneksji Krymu. Konflikt kinetyczny został później tymczasowo przytłumiony wskutek wynegocjowanego zawieszenia broni, chociaż jednocześnie się tlił. Rosja w dalszym ciągu ingerowała bowiem w wewnętrzne sprawy Ukrainy [Felsztynski i Stanczew 2015].

Do znacznej eskalacji wojny rosyjsko-ukraińskiej doszło w 2022 roku, Rosjanie podjęli wówczas próbę zdobycia Kijowa oraz znacznego zwiększenia swoich zdobyczy terytorialnych, ale tym razem napotkali bardzo silny opór Ukraińców, którzy zostali wsparci przez część państw Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organization – NATO) na czele z USA. Polska stała się wówczas jednym z tych krajów, które najbardziej zaangażowały się w pomoc Ukrainie. Uczestniczyła ona w organizowaniu szlaków transportowych oraz łańcuchów dostaw, dzięki którym Ukraina otrzymywała wsparcie militarne i humanitarne. Działaniom zbrojnym towarzyszyła wojna gospodarcza Rosji ze strefą euroatlantycką. Zakłócone zostały łańcuchy dostaw surowców energetycznych oraz produktów rolnych i przemysłowych. Okazało się, że wiele państw poważnie zaniedbało bezpieczeństwo ekonomiczne, zbyt uzależniając się od jednego partnera, który usiłował to wykorzystać do narzucania swojej woli [Książopolski 2022, Radło 2022].

Wojna rosyjsko-ukraińska stanowiła ważny element rywalizacji militarnej, politycznej oraz gospodarczej. Miała ona nie tylko regionalny charakter. Była bowiem postrzegana jako fragment walki o globalne przywództwo pomiędzy supermocarstwami wspieranymi przez sojuszników. Chodziło w niej m.in. o kontrolę nad kluczowymi szlakami handlowymi, gwarantującymi ekonomiczną żywotność poszczególnych organizmów państwowych. Dlatego wojna rosyjsko-ukraińska dotyczyła egzystencjalnych interesów różnych podmiotów [Przybyciński 2020, Książopolski 2022, Radło 2022].

Podsumowanie i wnioski

Dynamiczny rozwój gospodarczy ChRL rozpoczął się pod koniec lat 70. XX wieku. Wiązał się on z reformami rynkowymi oraz otwarciem Państwa Środka na świat. Początkowo dokonywał się dzięki współpracy z państwami Zachodu na czele z USA i w warunkach bezpieczeństwa łańcuchów dostaw. Chińskie przedsiębiorstwa często stosowały strategię silnej ekspansji. Budowały nowe łańcuchy wartości oraz korzystały z dostępu do obcych technologii, rynków zbytu i surowców. Amerykanie sprzyjali tym przemianom, ponieważ oczekiwali demokratycznych przemian w ChRL. Liczyli również, że Państwo Środka nie będzie kwestionować ich przywództwa. Tymczasem władza KPCh była cały czas bardzo silna, co uniemożliwiło oddolną demokratyzację życia politycznego i generowało mocarstwowe ambicje.

W ostatnich latach ChRL stała się potęgą ekonomiczną o globalnych aspiracjach. Dlatego zaczęła otwarcie rywalizować ze Stanami Zjednoczonymi o prymat w gospodarce światowej. W tym celu współpracowała z Rosją, która znacznie osłabła po upadku ZSRR. Właśnie dlatego bezpieczeństwo łańcuchów dostaw zostało podważone. Pandemia zakaźnej choroby COVID-19 spotęgowała zakłócenia w łańcuchach wartości. Z tych powodów wiele przedsiębiorstw poszukiwało pewnych, czyli bezpiecznych i trwałych, dostawców oraz nowych lokalizacji dla swoich fabryk. Tymczasem trwała walka o przywództwo technologiczne. Średnioroczne tempo wzrostu ekonomicznego Państwa Środka wyraźnie się zmniejszyło.

Po upadku ZSRR wydawało się początkowo, że osłabiona Rosja pogodzi się z nowymi realiami europejskimi. Tak się jednak nie stało, o czym świadczyła m.in.

wojna rosyjsko-ukraińska. Zaburzyła ona łańcuchy dostaw surowców energetycznych oraz produktów rolnych i przemysłowych. Zmusiła również państwa europejskie do większej troski o swoje bezpieczeństwo energetyczne. Polska wraz z innymi krajami NATO uczestniczyła w organizowaniu szlaków transportowych oraz łańcuchów dostaw, dzięki którym Ukraina otrzymywała wsparcie militarne i humanitarne. Wojna rosyjsko-ukraińska miała nie tylko regionalny charakter. Była ona fragmentem nasilającej się rywalizacji między supermocarstwami.

Bibliografia

- Acemoglu D., Robinson J.A., 2014: Dlaczego narody przegrywają: źródła władzy, pomyślności i ubóstwa, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań.
- Bartosiak J., 2016: Pacyfik i Eurazja. O wojnie, Jacek Bartosiak, Warszawa.
- Bogusz M., 2018: Made in China 2025, [źródło elektroniczne] <https://zawielkimmurem.net/2018/06/07/made-in-china-2025/> (dostęp: 29.06.2023).
- Brunet A., Guichard J-P., 2011: Chiny światowym hegemonem? Imperializm ekonomiczny Państwa Środka, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa.
- Brzeziński Z., 1998: Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej, Świat Książki, Warszawa.
- Chołaj H., 2016: Chiński wariant społecznej gospodarki rynkowej, Wydawnictwo „Kto jest Kim”, Warszawa.
- Deng X., 2007: Chiny na drodze reform w XXI wieku, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Felsztynski J., Stanczew M., 2015: Trzecia wojna światowa? Bitwa o Ukrainę, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań.
- Fukuyama F., 1996: Koniec historii, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań.
- Góralczyk B., 2017: Geostrategia Xi Jinpinga – od skromności do globalnej asertywności, Gdańskie Studia Azji Wschodniej, 11, 27–50.
- Góralczyk B., 2018: Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa.
- Góralczyk B., 2022: Nowy Długi Marsz. Chiny ery Xi Jinpinga, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa.
- Jarema D.A., 2014: Reforma przedsiębiorstw państwowych w Chińskiej Republice Ludowej, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 369, 1, 272–287, <https://doi.org/10.15611/pn.2014.369.1.23>
- Książkowski K.M., 2022: Wojna gospodarcza Rosji ze strefą euroatlantycką, Gazeta SGH Insight, wydanie specjalne (370), 24–25.
- Landreth H., Colander D.C., 2005: Historia myśli ekonomicznej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Laskowska-Rutkowska A., 2015: Współczesne tendencje i paradygmaty w rozwoju globalnych łańcuchów dostaw, Przegląd Organizacji, 11, 34–39, <https://doi.org/10.33141/po.2015.11.05>
- Liu M., 2015: The China Dream. Great Power Thinking & Strategic Posture in the Post-American Era, CN Times Books, New York.
- Madej Z., 2018: Rozłupany świat. Dwa modele polityczno-gospodarcze na scenie globalnej, Studia Ekonomiczne, 3–4, 205–224.

- Marks K., 1975: Krytyka Programu Gotajskiego, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Marks K., Engels F., 1983: Manifest komunistyczny, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Meyer M., 2013: Znaczenie kultury i instytucji dla gospodarki ChRL, CeDeWu, Warszawa.
- Ocicka B., 2007: Rola Chin w globalnych łańcuchach dostaw, *Gospodarka Materiałowa i Logistyka*, 2, 14–20.
- Otte M., 2009: Kiedy nadchodzi kryzys, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa.
- Pillsbury M., 2015: *The Hundred-Year Marathon. China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower*, Henry Holt and Company, New York.
- Polak E., 2009: Globalizacja a zróżnicowanie społeczno-ekonomiczne, Difin, Warszawa.
- Polit J., 2004: Chiny, Wydawnictwo TRIO, Warszawa.
- Porter M.E., 2001: Porter o konkurencji, PWE, Warszawa.
- Przybyciński T., 2019: Ekonomiczne i etyczne aspekty rozwoju ChRL w latach 1949–2018, *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*, 22, 3, 61–74, <https://doi.org/10.18778/1899-2226.22.3.05>
- Przybyciński T., 2020: Ekonomiczne podstawy kształtowania zdolności obronnych państwa, [w:] A. Wysokińska-Senkus (red.), *Wybrane problemy zarządzania. Kontekst bezpieczeństwa*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa, 238–256.
- Radło M.-J. (red.), 2020: *Inicjatywa Pasa i Szlaku. Chińska ekspansja, nowe łańcuchy wartości i rosnąca rywalizacja*, SGH, Warszawa.
- Radło M.-J., 2022: Bezpieczeństwo łańcuchów dostaw, *Gazeta SGH Insight*, wydanie specjalne (370), 20–22.
- Rodrik D., 2011: Jedna ekonomia, wiele recept. Globalizacja, instytucje i wzrost gospodarczy, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Skopiec D.A., 2013: Polityka kursu walutowego Chin jako czynnik globalnej nierównowagi płatniczej, SGH, Warszawa.
- Sowa K., 2006: Strategie konkurencji korporacji ponadnarodowych, Difin, Warszawa.
- Stiglitz J.E., 2004: Globalizacja, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Stiglitz J.E., 2006: Szalone lata dziewięćdziesiąte. Nowa historia najświetniejszej dekady w dziejach świata, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Stiglitz J.E., 2010: Freefall. Jazda bez trzymanki. Ameryka, wolne rynki i tonięcie gospodarki światowej, PTE, Warszawa.
- Stiglitz J.E., 2017: Euro. W jaki sposób wspólna waluta zagraża przyszłości Europy, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Teneta-Skwiercz D., 2011: Zderzenie cywilizacji Wschodu i Zachodu – wątpliwości związane z odpowiedzialnym zarządzaniem łańcuchami dostaw, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 162, 20–28.
- Tundys B., Rzczycki A., Drobiazgiewicz J., 2018: *Decyzje strategiczne w łańcuchach dostaw*, edu-Libri, Kraków–Legionowo.
- Wojczal K., 2021: Trzecia dekada. Świat dziś i za 10 lat, Kancelaria Prawna Krzysztof Wojczal, Zielona Góra.
- Xi J., 2015: *Innowacyjne Chiny*, Wydawnictwo „Kto jest Kim”, Warszawa.
- Xi J., 2018: *Chińskie Marzenie*, Wydawnictwo „Kto jest Kim”, Warszawa.